

הרב זאב שמע

מיצוי כושר השתכרות לתובע דמי אבטלה

שאלה

חוק הביטוח הלאומי תשנ"ה-1995 קובע כי ישנם מספר תנאי סף לקבלת דמי אבטלה,¹ אך אין תנאי הדורש מהתובע לבדוק האם הוא זקוק לדמי אבטלה. כלומר לא מתקיימת בדיקה אם לתובע יש אפשרות להתפרנס מבלי להיעזר בדמי אבטלה, או נכסים שאפשר למכור כדי להתפרנס מהם, או מציאת עבודה חלופית. האם על פי הלכות צדקה,² מותר לאדם שיש לו מספיק כסף למחייתו או שיכול לעבוד בעבודה חלופית, לקבל דמי אבטלה?³ האם קיימת חובה הלכתית לתת לו?⁴

תשובה

ב'שלחן ערוך' (יו"ד סי' רנה סעי' א) צוינו דברי חז"ל אשר מסתייגים מקבלת צדקה, כל עוד הדבר אינו הכרחי:

לעולם ירחיק אדם עצמו מהצדקה ויגלגל עצמו בצער, שלא יצטרך לבריות. וכן ציוו חכמים: עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. ואפילו היה חכם מכובד והעני, יעסוק באומנות, ואפילו באומנות מנוולת, ואל יצטרך לבריות.⁵

1. תושבות, גיל, הפסקת עבודה, התייצבות בשירות התעסוקה, תקופת אכשרה. לקוח מהאתר של ביטוח לאומי.
2. **הערת עורך:** י"פ. נקודת המוצא של המאמר שדמי אבטלה משולמים על ידי ביטוח לאומי מדין צדקה צ"ע רב, שכן אדם משלם כל חייו לביטוח לאומי כדי לקבל תגמול בעת שהוא צריך וזכאי לכך, ולכן יש להתייחס לביטוח לאומי כמעין ביטוח ולא כצדקה גרידא. וראה לדוגמה מה שכתב הרב דב ליאור: <https://www.yeshiva.org.il/ask/43966>. וע"ע הערה 4.
3. לדמי אבטלה יש מספר מטרות: 'דמי אבטלה הם קצבה הניתנת לפרטים אשר פוטרו מעבודתם והם מעוניינים למצוא עבודה אחרת. לקצבה זו שתי מטרות עיקריות - תמיכה באוכלוסיות המחפשות עבודה, באמצעות ביטוח כנגד אובדן הכנסה, וכן מתן אפשרות לפרט לחפש עבודה שמתאימה לכישוריו. לעומת יתרונות אלו במתן דמי אבטלה יש בדמי אבטלה חיסרון מרכזי - פגיעה בתמריץ לעבוד בתקופה שבה הפרטים זכאים לדמי האבטלה' ('מדיניות מתן דמי אבטלה בישראל ובמדינות OECD אחרות לפני מגפת הקורונה ובעקבותיה סקירה בין-לאומית', אלכסנדר זבלוצקי, ניב ריינגוורץ, ירושלים חשוון-תשפ"ג נובמבר 2022). פיסקה זו ממחישה את הניגוד שקיים בין המטרות שלשמן נועדו דמי האבטלה לבין התוצאה של התשלום, מצד אחד, המדינה נותנת צדקה לדורש העבודה, אך מצד שני, היא פוגעת בתמריץ שלו לצאת לעבודה, סביב דילמה זו נסובה השאלה.
4. עיין בספר חסד שבמלכות, עורך: הרב עזריאל אריאל, עמ' 238-239, שהלכה למעשה הקל בזה, מפני שהזכאות לקבלת דמי אבטלה מבוססת על כך שאדם שילם ביטוח לאומי ומכיוון שבביטוח הלאומי יש גם מרכיב ביטוחי (אדם מבטח את עצמו באמצעות התשלום לקבלת דמי אבטלה), לכן מותר לאדם לקבל תשלום על סמך רכיב זה. לכן השאלה מתמקדת בדיון בהלכות צדקה.
5. רבים סוברים שהלשון 'ציוו חכמים' מלמדת כי לדעת הרמב"ם לא מדובר בהכרעה הלכתית אלא הנחיה מוסרית-אישית. ראה רמ"מ שניאורסאהן, קובץ הערות וביאורים, גיליון ז עמ' 112; פרופ' אביעד

עולה אפוא, שאדם שזקוק לצדקה, אך יכול לפרנס את עצמו, ולו גם במאמץ ניכר, עליו לעשות כך.⁶ עם זאת, יש לדון בשאלה, מה דינו של אדם שאכן יכול לפרנס את עצמו אך הוא מסרב לכך, האם בכל זאת נותנים לו צדקה? ה'שלחן ערוך' (יו"ד סי' רנג סעי' י) פוסק כי אין נותנים צדקה לאדם כזה, וזו לשונו: 'עשיר המרעיב עצמו, ועינו צרה בממונו שלא יאכל ממנו, אין משגיחין בו'. 'באר הגולה'⁷ מציין את הסוגיה בכתובות (סז ע"ב) כמקור להלכה זו, וכך נאמר שם: '... וחכמים אומרים, יש לו ואינו רוצה להתפרנס - אין נזקקין לו'. מכאן שאדם שיש לו אמצעים כספיים להתקיים, אסור לתת לו צדקה, מפני שהוא אינו עני.⁸ ועדיין יש לדון, במי שאין לו כעת פרנסה אך יכול למצוא עבודה אחרת ללא הזדקקות לצדקה, האם מותר לו לקבל צדקה? מדברי ספר 'חסידי' (מהד' מרגליות סי' תתרלה) נראה, שההגדרה של זכאות לצדקה אינה פועל יוצא של מצבו הכלכלי של האדם, אלא של כושר ההשתכרות, וכך כתב:

אבל אם תראה איש שיכול ללמוד והוא מבין, וסופר שיכול לכתוב, ואינם רוצים ללמוד ולכתוב, אם תתן להם צדקה קורא אני עליהם לצדקה והנה צעקה, שנאמר כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עושהו ויוצרהו לא יחננו. מכאן שלדעת ספר 'חסידי' ופוסקים נוספים,⁹ אדם שיכול לעבוד ואינו יוצא לעבוד - אין לתת לו צדקה. עם זאת, יש מהפוסקים שטוענים שאם המובטל יכול למצוא עבודה אך מעדיף לקבל צדקה יש לספק לו צרכים בסיסיים כמזונות, אך אין לתת לו 'כדי מחסורו'.¹⁰

סיכום

א. אדם שיש לו אמצעי קיום ממוניים, או אפשרות למצוא עבודה, וכך יכול להימנע מלקבל דמי אבטלה - נראה שעליו להתפרנס מאמצעים אלו.
ב. אסור להעניק דמי אבטלה לאדם שיש לו אמצעים ממוניים המאפשרים לו להתקיים. במקרה שאין לו אמצעים, אך יכול למצוא עבודה חלופית - יש הסוברים שניתן להעניק לו צרכים בסיסיים, כדוגמת מזונות.

הכהן, 'ציוו חכמים - פרק בלשונות הרמב"ם בספר משנה תורה', שנתון המשפט העברי יד-טו (תשמ"ח-תשמ"ט), עמ' 113-120. לאור זאת, לא ברור אם זו חובה הלכתית גמורה או הנהגה ראויה, ובאלו תנאים.

6. עיין דברי החכמת אדם, שערי צדק שער משפטי הארץ פי"א סעיף ד: 'מי שאין ידו משגת לפרנס את עצמו שם [בא"י], וצריך להטיל עצמו על הציבור, ובחוצה לארץ מפרנס את עצמו ביגיע כפו, אין ספק שמוטב לו לדור בחוצה לארץ, וכמה הפליגו חז"ל במעלת המפרנס את עצמו ביגיע כפו' (תודה לרב פרופ' נריה גוטל שהפנה אותי למקור זה).

7. באר הגולה, יו"ד סי' רנה ס"ק כ.
8. עיין הרב אברהם אבידן, אהבת צדקה, עמ' רכ, וכן הרב יעקב משה בלויא, צדקה ומשפט, עמ' מח הערה נו, וביחס לאדם שמסכן את עצמו עיין בר"ן, כתובות כא ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה ואין נזקקין לו; ערוך השלחן, יו"ד סי' רנג סעי' יז.

9. כן פסק בשו"ת מהרשד"ם, יו"ד סי' קסו, ועיין פסקים ותשובות, יו"ד סי' רמ-רסו עמ' תלה הערה 103 שהביא עוד פוסקים שסוברים כן.

10. הרב נפתלי בר-אילן, נקדש בצדקה, סעי' ריז עמ' 169-172, וכן הרב יהודה עמיחי, 'מתנות עניים וצדקה לעני שאינו מוכן לעבוד', וחי אחיך עמך עמ' 159. ועיין עוד בספר חסד שבמלכות, עמ' 410-427.